

गुलशन बावरा -भाग २

ते : "तेथे मी रेल्वेमध्ये अर्ज केला आणि ९०० उमेदवारांमध्ये पहिला आलो. सहाय्यक स्टेशनमास्तर म्हणून काम करण्यास मला आवडेल असे मी त्यांना सांगितले. त्यांनी माझ्याकडे वरपासून खालपर्यंत पाहिले आणि ते म्हणाले की 'हे काम तू घेऊ नको. लहान सहान स्टेशन मिळाले तर तू कंटाळून जाशील. तुझे रहाणे-स्टाईल देव आनंदसारखी आहे.' त्यामुळे त्यांनी मला दिल्लीला गुड्स क्लार्क म्हणून नोकरी दिली आणि अशा रितीने ऑगस्ट १९५८ मध्ये 'चंद्रसेना' चित्रपटासाठी माझे पहिले गाणे ध्वनिमुद्रित झाले." (लेखक म्हणतो की या लिखाणाच्या शेवटचा परिच्छेद पहा.)

मी : "पण तुम्ही गीतलेखनाकडे कसे वळलात ?"

ते : "माझ्या आई-वडिलांची हत्या झाली आणि माझ्या हृदयात वेदना झाल्या. माझे गुरु कोणीही नव्हते. माझी आई सत्संगाला जायची आणि मी तिच्याबरोबर जात असे. सुरुवातीला मी छोटी छोटी भजने करीत असे आणि नंतर फाळणीवर काही गीते लिहिली. नंतर दिल्लीतील एस. एन. दासगुप्ता कॉलेजात असताना मुर्लीवर छाप पाडण्यासाठी शेरो-शायरी करू लागलो. लोक कौतुक करू लागले आणि मी आणखी आणखी लिहू लागलो. पुढे मी मुंबईला आलो आणि संगीतसृष्टीतील लोकांना भेटू लागलो. अखेर कल्याणजीभाईंनी मला 'चंद्रसेना'मध्ये संधी दिली. त्यानंतर 'सद्दाबाजर' आला. तसं पाहिलं तर मझं खरं नाव आहे गुलशनकुमार मेहता, पण जेव्हा एका वितरकाने (डिस्ट्रीब्यूटर) मला पाहिले आणि म्हणाला, 'हा काय गाणी लिहीणार ? बावरा तर आहे !' आणि अशा रितीने ते नाव मला चिकटलं.

१९६० साली मी रेल्वे सोडली कारण माझ्या गैरहजेरीमुळे त्यांना त्रास होऊ लागला."

मी : "तुम्ही मीटरप्रमाणे गीतलेखन करता की आधीच तुमची गाणी तयार असतात ?"

ते : "बहुतेक गाणी मीटरप्रमाणे. परंतु केव्हा केव्हा अगोदरच गाणे तयार असते. 'हमे और जीने की

चाहत ना होती' हे गाणे आधीच लिहिले होते."

मी : " 'हर खुशी हो वहाँ' ह्या गाण्याबद्दल सांगाल का ?"

ते : "मी कुणाच्या तरी प्रेमात पडलो होतो. परंतु माझा प्रेमभंग झाला. तिने दुसऱ्या कुणाशी तरी लग्न केले. त्यावेळी मी हे गाणे लिहिले. पुढे कल्याणजीभाईंनी त्या गाण्याला चाल दिली. परंतु 'कैद मे है बुलबुल' हे गाणे मी मीटरप्रमाणे लिहिले."

मी : "१९५० आणि १९६० या दशकांतील श्रेष्ठ गीतकार कोण वाटतो ? तुमचे मत काय ?"

ते : "बहुतेक सगळे प्रसिद्ध गीतकार ! पण माझ्या मते राजेंद्र कृष्ण हेच सर्वोत्कृष्ट गीतकार होते. मजहर साहब देखील होते, पण त्याहीपेक्षा राजेंद्र कृष्णच !

परंतु आता चित्र खुब्यासारखे पालटले आहे. कोणीही काहीही लिहितो. जुन्या जमान्यातील एखादा एडिटर किंवा अगदी ड्रेसमॅन सुध्दा काय केले पाहिजे हे जाणत होता. आताच्या चित्रपटाचे नायक जणू काय -४ डिग्री सेल्सिअस तपमान असलेल्या प्रदेशात असल्यासारखे जॅकेट, मफलर वगैरे घालून पूर्ण पोषाखात असतात, तर नायिका ४० डिग्री सेल्सिअस तपमान असल्यासारख्या कमीत कमी कपडे घालून दिसतात. आता कोणी कशाचा विचारच करत नाही !

तुम्ही 'सारेगमा' सारखे कार्यक्रम पाहता. त्यात प्रामुख्याने १९७०च्या पूर्वीची गाणी गायली जातात. नव्या गाण्यांत ते नादमाधुर्य नाही. क्षयरोग झालेल्या नववधूला खूप नटवून उभी केल्यासारखं वाटतं ते ! परंतु यात कुणीही सुधारणा करू शकणार नाही. ब्यूटी पार्लरमध्ये नेऊन नंतर तिला २ लाखांची साडी नेसवाल, पण ती क्षयरोगी आहे यात तर बदल होऊ शकत नाही.

मला स्वतःला मुले नाहीत आणि माझ्यावर कुठल्या जबाबदाऱ्या नाहीत. माझी पुढील कविता तर पहा

-

लोई हाल मस्त, कोई चाल मस्त
कोई खाके रोटी-दाल मस्त
सब मस्त है अपनी मस्ती मे
हम दिवानोंकी बस्ती मे

मेहनत की कमाई खाता हूँ

और गम की हँसी उडाता हूँ
मैं ओध के चादर कर्मोकी
जी चाहे जहाँ सो जाता हूँ

असा आहे माझा जीवनक्रम."

गुलशन बावरा यांचे चित्रपटातील पहिले गाणे, का कोण जाणे, पण भरत व्यास यांच्या नावावर नोंदवले गेले. हे गाणे म्हणजे 'बेदर्द जमाना क्या जाने' या चित्रपटातील, कल्याणजी वीरजी शहा यांनी चाल बांधलेले आणि लताने गायलेले 'कैद मे है बुलबुल, सय्याद मुस्कराये' हे होय.

म्हणजे लताने गायलेले 'मैं क्या जानू' ('चंद्रसेना') हे गुलशन बावरा यांच्या नावावर नोंदलेले पहिले गाणे ! त्यानंतर त्यांनी 'आकडे का धंदा, इक दिन तेजी, इक दिन मंदा' (रफी) हे गाणे लिहिले. 'चाँदी के चंद टुकड़ों के लिये' (हेमंत) हे भावनोत्कट गाणे आणि 'तुम्हे याद होगा कभी हम मिले थे' (हेमंत, लता) हे तेवढेच आर्त गाणेही त्यांच्याच नावावर जमा आहेत. त्यानंतर 'दिल्ली जंक्शन' मधील 'जालीम जमानेने इतना सताया है' (कल्याणजी, लता) हे विचारप्रवर्तक गाणे, नंतर 'रंगरंगीली बोटल का देख लो जादू' (दत्ताराम - 'श्रीमान सत्यवादी' - मुकेश) हे गाणे ! त्यांनी बरीच द्वंद्वगीते लिहिली. त्यांपैकी काही सुमनने म्हटली आहेत. उदा. 'मॉडर्न गर्ल' मध्ये मुकेशबरोबर संगीतकार रवी यांचे 'ये मौसम रंगीन समा', नंतर 'नीली आँखे' मध्ये मन्ना डे बरोबर संगीतकार दत्ताराम यांचे 'ये नशीली हवा'. याच 'नीली आँखे' चित्रपटात, कोरससोबत मुकेशसाठी 'ए मेरी जान-ए-वफा' हे गाणेही ह्या गीतकाराने लिहिले आहे आणि एकट्या सुमनसाठी त्यांनी 'नजर का मिलके झुक जाना, मुहब्बत की निशानी है' हे गाणे लिहिले.

तलत आणि लतासाठी 'मिलके भी हम मिल ना सके' (कल्याणजी-आनंदजी/'सुनहरी नागिन') हे त्यांचे गाणे म्हणजे एक अनमोल रत्न आहे. तसेच पूर्णिमा चित्रपटात मेहमूदसाठी कल्याणजी-आनंदजी यांच्या चालीतील त्यांच्या 'मुस्करा, लाडले, मुस्करा' या गंमतीदार गाण्याला मुकेश यांनी प्ले-बॅक दिला आहे. संगीतकाराच्या या जोडगोळीसाठी त्यांनी सुरुवातीच्या काळात खूप गाणी लिहिली. 'उपकार' चित्रपटासाठीही एक अप्रतिम गाणे लिहिले. ते म्हणजे 'हर खुशी हो वहाँ, तू जहाँ भी रहे'. त्यानंतर मुकेश आणि हेमलतासाठी त्यांनी 'विश्वास' मध्ये कल्याणजी-आनंदजी यांच्या संगीतरचनेत एक गाणे लिहिले. पुन्हा त्याच संगीतकारांसाठी 'ले चल, ले चल, मेरे जीवनसाथी' हे आणखी एक गाणे लिहिले. त्याच चित्रपटात 'आपसे हमको बिछडे हुए' (मनहर उदास आणि सुमन) आणि 'चाँदी की दीवार ना तोड़ी' (मुकेश) ही आणखी दोन गाणी.

१९७०, ८० आणि ९० ही दशके गुलशन बावरा कूर्मगतीने गाणी लिहिते गेले. त्यांना कुठलीही घाई नव्हती. त्यांना कुठल्याही महत्त्वाकांक्षेने ग्रासले नव्हते. आणि खरं तर त्यामुळेच त्यांनी अशी सुंदर, अर्थपूर्ण गाणी लिहीली. अगदी तारखेवार सांगत नाही, पण सहज सुचली त्यानुसार ती गाणी म्हणजे 'चाँद को क्या मालूम चाहता है उसे कोई चकोर' (उषा खन्ना/लाल बंगला/मुकेश), 'हमें और जीने की चाहत ना होती' (आर. डी. बर्मन/अगर तुम ना होते/किशोर-लता), 'यारी है इमान मेरा' (कल्याणजी-आनंदजी/जंजीर/मन्ना डे) [जंजीर' मध्ये 'दीवाने है, दीवानोंको ना घर चाहिये' (रफी-लता) या गाण्यामध्ये कुण्या एका संजनासोबत त्यांनी नाचही केला होता. 'उपकार' सारख्या इतर काही चित्रपटांतदेखील त्यांनी असेच बारीक-सारीक रोल केले होते.], 'आती रहेंगी बहारे' (आर. डी. बर्मन/कस्मे वादे/अमित-किशोर-आशा), 'एक मैं और एक तू' (आर. डी. बर्मन/खेल खेल मे/आशा-किशोर), 'बनाके क्यू बिगाडा रे' (कल्याणजी-आनंदजी/जंजीर/लता) आणि कित्येक ..

बाकी काहींपैकी - पुन्हा जशी आठवत आहेत तशी - 'मुझे कहते हैं कल्लू कव्वाल' (कल्याणजी-आनंदजी/दुल्हा दुल्हन/मुकेश-लता), 'दिल मचल रहा है, रंग बदल रहा है' (आर. डी. बर्मन/खलिफा/किशोर-आशा), 'खुल्लम खुल्ला प्यार करेंगे हम दोनो' (आर. डी. बर्मन/खेल खेल मे/आशा-किशोर). 'पूर्णमा' (कल्याणजी-आनंदजी, मुकेश) मध्ये मेहमूदवर चित्रीत झालेले 'मुस्करा, लाडले, मुस्करा' आणि हेमा मालिनीवर चित्रीत झालेले 'पीने वालोंको' ('हाथ की सफाई/कल्याणजी-आनंदजी) हे किशोरबरोबरचे गाणे, ही गुलशन बावरांच्याच लेखणीतून उतरली.

(७ ऑगस्ट २००९ रोजी गुलशन बावरा यांचे दुःखद निधन झाले. वरील लेख त्यापूर्वीचा आहे.)

- माणिक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least.

'Yesterday's Melodies Today's Memories' is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand, the author, has also recently written another music book called Musical Moments From Hindi Films, celebrating 75 years of sound (and music) in Hindi Films. To buy the books, you may go to jharnabooks@yahoo.com, and to write to the author, the email address is manekpremchand@gmail.com